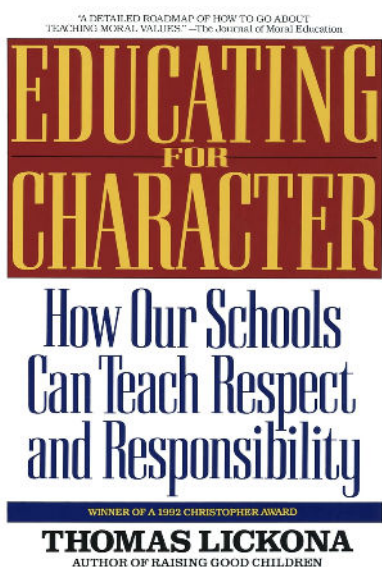

Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility, Thomas Lickona

Knjiga *Educating for Character* Thomasa Lickone jedno je od najvažnijih djela pedagogije karaktera. Njezina temeljna vrijednost nije samo u tome što upozorava na moralne probleme modernoga društva, nego i u tome što nudi jasan, razrađen i praktičan odgovor na pitanje kako škola može sudjelovati u odgoju djece za odgovoran, pošten i društveno zreo život. Lickona ne promatra školu samo kao ustanovu u kojoj se usvaja znanje, nego kao zajednicu u kojoj se oblikuju navike, odnosi, stavovi, vrline i moralni karakter učenika. U tom smislu njegova knjiga predstavlja snažan poziv da se škola ponovno shvati kao odgojna, a ne samo obrazovna institucija.

1. Polazište knjige: kriza karaktera u suvremenom društvu

Lickona polazi od uvjerenja da je suvremeno društvo zahvaćeno ozbiljnom krizom karaktera. On smatra da se ta kriza ne očituje samo u velikim društvenim problemima poput nasilja, kriminala, nepoštenja ili nepoštivanja autoriteta, nego i u svakodnevnim oblicima sebičnosti, neodgovornosti, grubosti, manjka samokontrole i slabljenja osjećaja dužnosti prema drugima. Djeca i mladi, prema njegovu mišljenju, rastu u kulturi koja sve više relativizira dobro i zlo, a sve manje nudi jasne moralne orijentire.

Autor ne tvrdi da su prijašnja vremena bila idealna, ali smatra da je u suvremenim okolnostima posebno izraženo uvjerenje da škola treba biti vrijednosno neutralna. Upravo tu ideju smatra duboko pogrešnom. Po njegovu sudu, škola nikada nije neutralna, jer i onda kada se odriče izričitoga odgoja za vrline, ona ipak odgaja – samo tada često nesvjesno prenosi poruku da su sve vrijednosti podjednako relativne ili da je najvažnije snaći se, uspjeti i izbjeći posljedice. Lickona upozorava da takav pristup ne stvara slobodne i odgovorne osobe, nego moralno nesigurne pojedince.

U tom smislu knjiga je odgovor na pitanje što škola treba učiniti kada društvo više ne pruža dovoljno jasnu moralnu strukturu. Lickonin odgovor glasi: škola mora svjesno, sustavno i razborito preuzeti dio odgovornosti za formaciju karaktera.

2. Središnja teza: obrazovanje bez karaktera nije dovoljno

Jedna od ključnih teza cijele knjige jest da obrazovanje koje ne uključuje karakter ostaje nepotpuno. Učenik može biti akademski uspješan, a ipak biti nepošten, neodgovoran, nepravedan ili emocionalno nezreo. Škola može proizvesti vrlo sposobne učenike, ali ako ne razvija njihovu moralnu dimenziju, tada ne oblikuje cjelovite osobe. Lickona time zapravo podsjeća da znanje samo po sebi ne jamči dobrotu.

On naglašava da društvu nisu potrebni samo kompetentni stručnjaci, nego ljudi koji su sposobni upotrijebiti svoje znanje na dobar način. Drugim riječima, inteligencija bez karaktera može postati opasna, a obrazovanje bez odgovornosti može služiti sebičnim ili čak destruktivnim ciljevima. Zato je za Lickonu temeljno pitanje ne samo što učenik zna, nego i kakva osoba postaje.

Ova misao ima snažnu odgojnu i antropološku težinu. Ona polazi od pretpostavke da čovjeka nije dovoljno poučiti činjenicama, nego ga treba uvoditi u zrelu slobodu. Prava svrha škole, prema Lickoni, nije samo prijenos informacija nego i pomoć mladome čovjeku da nauči živjeti dobro, odgovorno i u odnosu s drugima.

3. Što je karakter

Lickona pojam karaktera ne svodi na lijepo ponašanje, vanjsku pristojnost ili poslušnost pravilima. Za njega je karakter duboka unutarnja struktura osobe koja uključuje sposobnost prepoznati dobro, željeti dobro i činiti dobro. Upravo zato njegov pristup karakteru nije površan ni dekorativan, nego ozbiljno zahvaća u unutarnji život osobe.

On karakter objašnjava kroz tri međusobno povezane dimenzije: moralno znanje, moralni osjećaj i moralno djelovanje. Te tri dimenzije zajedno čine cjelinu bez koje nema istinskoga moralnog odgoja.

Moralno znanje

Moralno znanje odnosi se na sposobnost osobe da razumije što je dobro, zašto je dobro i kako se dobro razlikuje od zla. To uključuje moralnu svijest, sposobnost uočavanja moralne dimenzije neke situacije, poznavanje temeljnih vrijednosti, sposobnost moralnog rasuđivanja i donošenja prosudbi. Učenik koji razvija moralno znanje ne uči samo pravila ponašanja, nego postupno stječe sposobnost razumjeti ljudsko dostojanstvo, pravednost, odgovornost, poštenje i dužnost prema drugima.

Za Lickonu je važno da djeca ne ostanu na razini pukoga slušanja moralnih zabrana ili naredbi, nego da nauče misliti moralno. To znači da trebaju razumjeti posljedice svojih postupaka, znati sagledati perspektivu druge osobe i naučiti promišljati o tome što je ispravno. Moralno obrazovanje zato uključuje i razgovor, argumentaciju, analizu situacija i oblikovanje savjesti.

Moralni osjećaj

Druga dimenzija karaktera jesu moralni osjećaji. Lickona ovdje pokazuje da nije dovoljno samo znati što je dobro. Mnogi ljudi znaju što je ispravno, ali to ne čine. Zato karakter zahtijeva i emocionalnu stranu, odnosno nutarnju naklonost dobru. U moralne osjećaje

ubraja savjest, empatiju, poštovanje prema sebi i drugima, osjećaj krivnje kada činimo zlo, sposobnost samokontrole i ljubav prema dobru.

Ovaj je dio Lickonine misli posebno važan jer pokazuje da je moralni odgoj usko povezan s emocionalnim sazrijevanjem. Dijete koje nije naučilo suosjećati s drugima, koje ne može kontrolirati impulse, koje ne razvija osjetljivost za nepravdu i koje nema izgrađen osjećaj odgovornosti, teško će postati osoba čvrsta karaktera. Zato škola, po njegovu mišljenju, ne smije zanemariti odgoj osjećaja, nego treba stvarati iskustva u kojima učenici uče poštovati, suosjećati, dijeliti i preuzimati odgovornost.

Moralno djelovanje

Treća dimenzija karaktera jest moralno djelovanje. Ovdje Lickona naglašava da istinski karakter mora biti vidljiv u konkretnom ponašanju. Nije dovoljno razumjeti dobro niti osjećati sklonost prema njemu; potrebno je imati volju, naviku i praktičnu sposobnost da se dobro stvarno učini. U tom smislu karakter je povezan s navikama. Čovjek ne postaje dobar samo povremenim dobrim djelima, nego ponavljanim oblikovanjem vlastitoga ponašanja.

Za moralno djelovanje potrebne su, prema Lickoni, moralna kompetencija, odlučnost i navika. Učenik mora znati kako se ponašati u određenoj situaciji, mora imati dovoljno volje da izabere dobro i mora to dobro postupno pretvoriti u stabilnu životnu praksu. Ovdje se vidi velika blizina klasičnoj etici vrline: dobro se ne događa spontano, nego se vježba i usvaja.

4. Dvije temeljne vrline: poštovanje i odgovornost

Iako Lickona govori o mnogim vrijednostima i vrlinama, u središte svoje knjige stavlja dvije temeljne: **poštovanje** i **odgovornost**. Smatra da se velik dio moralnog života može razumjeti upravo kroz te dvije riječi. Poštovanje znači priznati vrijednost druge osobe, njezino dostojanstvo, prava i granice. Odgovornost znači biti svjestan da naši izbori imaju posljedice te da smo dužni odgovoriti za svoje postupke.

Poštovanje je za njega temelj društvenoga života. Bez poštovanja nema pravednih odnosa, nema istinske komunikacije, nema nenasilja, nema kulture dijaloga. Dijete koje uči poštovati druge, uči da drugi nisu sredstvo za njegove želje, nego osobe koje imaju vrijednost same po sebi. Poštovanje se očituje u načinu govora, načinu slušanja, pristupu slabijima, odnosu prema učitelju, školskom prostoru, pravilima i zajedničkim dobrima.

Odgovornost je druga strana istoga moralnog procesa. Dijete mora naučiti da sloboda nije proizvoljnost. Odgovornost znači dovršiti zadatak, priznati pogrešku, popraviti štetu, održati riječ, preuzeti obveze i biti pouzdan član zajednice. Za Lickonu upravo ove dvije vrline čine jezgru karaktera, a iz njih se razvijaju i druge vrline poput poštenja, pravednosti, samodiscipline, hrabrosti, suosjećanja i ustrajnosti.

5. Škola kao moralna zajednica

Jedna od najjačih ideja cijele knjige jest tvrdnja da odgoj karaktera nije prvenstveno jedan predmet, jedan sat, jedan program ili jedna kampanja, nego kvaliteta cijele škole kao zajednice. Lickona smatra da škola mora postati moralna zajednica. Time želi reći da vrijednosti ne smiju ostati samo zapisane na plakatu ili u školskom dokumentu, nego moraju prožeti svakodnevni život škole.

Moralna zajednica je ona u kojoj se djeca osjećaju viđenima, poštovanima i odgovornima. To je zajednica u kojoj odnosi nisu slučajni, nego su strukturirani oko zajedničkih moralnih normi. U takvoj školi postoji osjećaj pripadnosti, međusobne brige, pravednosti, jasnih

granica i zajedničkog dobra. Učenici tada ne uče vrijednosti samo slušanjem, nego življenjem.

Ova misao je iznimno važna jer Lickona time pokazuje da je kultura škole često snažnija od pojedinačne lekcije. Ako učitelj govori o poštenju, a škola tolerira nepoštenje, poruka neće biti uvjerljiva. Ako se govori o poštovanju, a u zbornici vlada grubost, učenici će naučiti stvarnu, a ne deklariranu poruku škole. Zato je za karakter presudno ono što škola jest, a ne samo ono što govori da jest.

6. Uloga učitelja u odgoju karaktera

Lickona učitelju daje iznimno važnu ulogu. Učitelj nije samo prenositelj znanja, nego moralni uzor, tumač vrijednosti, graditelj zajednice i osoba koja pomaže učeniku rasti u zrelosti. On ne traži od učitelja savršenstvo, ali traži dosljednost, ozbiljnost i svijest o tome da je svaki odgojni čin istodobno i moralni čin.

Prije svega, učitelj je uzor. Djeca i mladi vrlo pažljivo promatraju kako učitelj govori, kako reagira na stres, kako postupa prema slabijim učenicima, je li pravedan, priznaje li pogrešku, drži li svoju riječ i pokazuje li poštovanje. Mnogo toga učenici usvajaju ne iz onoga što im učitelj kaže, nego iz onoga što on jest. Zato se karakter ne može poučavati ako ga učitelj potpuno neozbiljno živi.

Osim toga, učitelj je i vodič u moralnom sazrijevanju. On pomaže učenicima imenovati situacije, promišljati odluke, razumjeti posljedice i učiti iz pogrešaka. Dobar učitelj ne ponižava učenika zbog pogreške, ali je ni ne relativizira. On koristi odgojne situacije kako bi učenik rastao u odgovornosti. Takav pristup traži zrelost, strpljenje i pedagošku mudrost.

Napokon, učitelj je graditelj razredne zajednice. Način na koji organizira razred, vodi razgovor, reagira na nepravdu, raspoređuje pozornost, uvodi pravila i uključuje učenike u zajednički život ima dubok odgojni učinak. Učionica je uvijek i moralni prostor.

7. Disciplina kao odgoj, a ne samo kazna

Lickona posvećuje važnu pozornost disciplini, ali ne u smislu puke kontrole i kažnjavanja. Za njega prava disciplina ima odgojni smisao. Njezina svrha nije slomiti volju djeteta, nego pomoći mu da razvije savjest, samokontrolu i osjećaj odgovornosti. On se protivi i pretjerano autoritarnom i pretjerano popustljivom pristupu.

Prestroga disciplina može proizvesti strah, ogorčenost i vanjsku poslušnost bez unutarnjega prihvatanja dobra. S druge strane, pretjerana popustljivost može ostaviti dijete bez granica, bez osjećaja reda i bez iskustva da sloboda uključuje odgovornost. Lickona traži srednji put: disciplinu koja je čvrsta, pravedna, dosljedna i poštujuća.

Kada učenik pogriješi, cilj nije samo sankcionirati ponašanje nego mu pomoći da razumije što je učinio, koga je povrijedio, kakve su posljedice njegova čina i kako može popraviti štetu. Takva disciplina ima restaurativnu dimenziju. Ona odgaja savjest i gradi karakter. U tom se smislu disciplina ne suprotstavlja slobodi, nego je uvjetuje.

8. Demokratska učionica i sudjelovanje učenika

Lickona smatra da učenici ne bi trebali biti samo pasivni primatelji pravila, nego aktivni sudionici razredne zajednice. Zato ističe važnost demokratske učionice. Time ne misli da učitelj treba odustati od autoriteta, nego da učenici trebaju sudjelovati u oblikovanju zajedničkih pravila, rješavanju problema i promišljanju razrednoga života.

Kada učenici sudjeluju u stvaranju pravila, veća je vjerojatnost da će ih razumjeti i prihvatiti. Osim toga, takav pristup razvija osjećaj pripadnosti, zajedničke odgovornosti i poštovanja procedura. Djeca tada uče da zajednica nije samo nešto izvana nametnuto, nego prostor u kojem svatko ima pravo glasa, ali i dužnost doprinosa.

Demokratska učionica također je mjesto u kojem se uči slušati, argumentirati, ne slagati se bez vrijeđanja i tražiti pravedna rješenja. Dakle, ona nije samo organizacijski model, nego škola građanske i moralne zrelosti.

9. Kooperativno učenje i razvoj društvenih vrlina

Lickona visoko vrednuje kooperativno učenje jer u njemu vidi priliku za konkretno vježbanje karaktera. Kada učenici rade zajedno, oni moraju slušati jedni druge, dijeliti zadatke, biti strpljivi, pomagati sporijima i učiti kako uspjeh nije samo individualna nego i zajednička stvar. Kooperativno učenje stoga nije samo metodički postupak za bolji akademski rezultat, nego i sredstvo moralnoga odgoja.

U takvom radu učenik uči da nije središte svijeta. Uči prepoznati vrijednost drugoga, razvijati empatiju, dijeliti odgovornost i graditi međusobno povjerenje. Naravno, takvi procesi nisu automatski. Učitelj mora pažljivo voditi skupine, oblikovati pravila suradnje i pomagati učenicima reflektirati što se događa u grupi. Ali kada se to dobro vodi, suradničko učenje postaje snažna škola karaktera.

10. Moralna refleksija i rasprava o dilemama

Važan dio Lickonina modela jest razvijanje moralnoga mišljenja kroz razgovor, refleksiju i raspravu o moralnim dilemama. On smatra da djeca i mladi trebaju priliku promišljati o složenim situacijama, slušati druga mišljenja i učiti argumentirati vlastite prosudbe. Takve rasprave ne služe samo intelektualnoj vježbi, nego formaciji savjesti.

Kada učenici raspravljaju o tome što je pravedno, što je odgovorno, kako postupiti u sukobu ili zašto je neko ponašanje povrijedilo drugoga, oni ulaze u proces moralnog sazrijevanja. Uče da moralni život traži razmišljanje, a ne samo reakciju. Uče razlikovati osjećaj od prosudbe, dojam od istine, interes od dužnosti.

Lickona time pokazuje da odgoj karaktera nije indoktrinacija. On ne želi samo da djeca mehanički ponavljaju formule, nego da postanu osobe koje razumiju dobro i mogu ga razborito braniti i živjeti.

11. Skriveni kurikulum: ono što škola prenosi bez riječi

Jedan od najvažnijih doprinosa knjige jest osvještavanje takozvanoga skrivenoga kurikulumu. To je skup poruka koje škola prenosi neizravno, kroz atmosferu, odnose, strukture i svakodnevne postupke. Lickona pokazuje da učenici ne uče samo iz formalnih sadržaja, nego i iz načina na koji ih odrasli tretiraju, načina na koji škola reagira na sukobe, načina na koji se raspoređuje moć i načina na koji se govori o uspjehu i neuspjehu.

Ako škola formalno promiče suradnju, a neformalno nagrađuje samo natjecanje, učenici će naučiti što je školi doista važno. Ako govori o poštovanju, a tolerira ismijavanje slabijih, stvarna odgojna poruka bit će suprotna deklariranoj. Upravo zato Lickona stalno vraća pitanje kulture škole. Skriveni kurikulum može biti saveznik ili saboter odgoja karaktera.

Ova ideja posebno je važna za škole koje žele ozbiljno razvijati odgojne programe. Nije dovoljno dodati jedan projekt ako cjelokupni ambijent škole ne podržava ono što projekt želi postići.

12. Odnos škole i obitelji

Lickona vrlo jasno ističe da škola ne može sama nositi sav teret odgoja karaktera. Obitelj je prva i temeljna zajednica u kojoj dijete uči poštovanje, samodisciplinu, zahvalnost, odgovornost i odnos prema autoritetu. Kada škola i obitelj surađuju, odgojni učinak postaje mnogo snažniji. Kada djeluju u suprotnim smjerovima, dijete prima proturječne poruke.

Zato autor naglašava važnost partnerstva između škole i roditelja. Roditelji trebaju znati koje vrijednosti škola promiče, a škola treba poštivati i uključivati roditelje kao suradnike. Komunikacija, zajednički jezik vrijednosti, usklađenost očekivanja i međusobna potpora ključni su za uspjeh karakterne pedagogije.

Ovdje se vidi da Lickona školu ne zamišlja kao izolirani sustav, nego kao dio šire odgojne mreže. Dijete raste u konkretnim odnosima, a karakter se najstabilnije oblikuje kada postoji kontinuitet između doma, škole i zajednice.

13. Škola nije vrijednosno neutralna

Velik dio knjige može se razumjeti i kao kritika ideje vrijednosne neutralnosti. Lickona smatra da je iluzorno misliti kako se djeca mogu odgajati bez jasnog odnosa prema dobru i zlu. Već sama pravila škole, načini ocjenjivanja, očekivanja ponašanja i oblici pohvale ili sankcije pokazuju da je svaka škola prožeta vrijednostima.

Pitanje stoga nije hoće li škola odgajati za vrijednosti, nego za koje će vrijednosti odgajati i hoće li to činiti svjesno ili nesvjesno. Lickona smatra da postoje određene temeljne moralne vrijednosti koje su nužne za ljudski suživot i koje nije razumno relativizirati. Tu posebno ubraja poštenje, odgovornost, poštovanje, pravednost i brigu za druge.

On ne zagovara ideološku indoktrinaciju, nego moralnu jasnoću. Smatra da društvo ne može opstati bez minimalnog moralnog konsenzusa i da je škola jedno od mjesta na kojima se taj konsenzus mora prenositi i učvršćivati.

14. Karakter i akademski uspjeh

Lickona ne odvajava karakter od učenja. Naprotiv, pokazuje da mnoge vrline izravno podržavaju akademski razvoj. Učenik ne može učiti bez ustrajnosti, samodiscipline, pažnje, poštenja, odgovornosti i poštovanja prema radu. Drugim riječima, karakter nije konkurencija obrazovanju, nego njegov uvjet.

To je vrlo važna teza, jer se često pretpostavlja da će jači odgojni naglasak umanjiti akademsku ozbiljnost. Lickona tvrdi upravo suprotno. U školi koja razvija karakter učenici su često ozbiljniji, sigurniji, suradljiviji i spremniji na rad. Moralna dimenzija tako ne slabi intelektualnu, nego je podupire.

U tom smislu knjiga ruši lažnu podjelu između “odgoja” i “učenja”. Pravo učenje traži oblikovan karakter, a pravi odgoj uključuje ozbiljan odnos prema znanju.

15. Praktičnost knjige

Jedna od snaga knjige jest njezina praktičnost. Lickona ne ostaje na općim moralnim načelima, nego daje niz konkretnih smjernica kako škola može graditi karakter: od definiranja

temeljnih vrijednosti, preko uređenja discipline, do uključivanja učenika u zajedničke odluke, razvijanja razredne zajednice, organizacije suradničkog učenja i uključivanja roditelja.

To knjigu čini vrlo korisnom za ravnatelje, učitelje, pedagoge i sve koji oblikuju školsku kulturu. Autor ne nudi čarobnu formulu, ali pokazuje da je odgoj karaktera moguć ako postoji jasnoća ciljeva, dosljednost djelovanja i zajednička volja škole.

16. Ograničenja i moguće kritike

Iako je knjiga vrlo utjecajna i vrijedna, moguće je spomenuti i neke kritičke primjedbe. Neki smatraju da Lickonin pristup ponekad može djelovati previše normativno, odnosno da postoji opasnost da se moralni odgoj pretvori u moraliziranje ako učitelji nemaju dovoljno pedagoške osjetljivosti. Drugi upozoravaju da pojam "temeljnih vrijednosti" nije uvijek jednostavno definirati u pluralnom društvu.

Ipak, čak i kada se s nekim naglascima ne mora potpuno složiti, teško je osporiti njegovu osnovnu intuiciju: djecu nije dovoljno poučiti činjenicama, nego ih treba uvoditi u odgovoran i dobar život. U tom smislu njegova knjiga ostaje trajno relevantna.

17. Aktualnost knjige danas

Iako je knjiga nastala prije više desetljeća, njezina je aktualnost danas možda još veća. Suvremena škola suočena je s novim oblicima moralne dezorijentacije: digitalno nasilje, površnost komunikacije, kultura trenutnoga zadovoljstva, slabljenje autoriteta, emocionalna fragilnost, rast individualizma i smanjena sposobnost dugotrajnoga napora. U takvom kontekstu pitanje karaktera postaje još hitnije.

Današnji učenici trebaju ne samo informacije nego i unutarnju strukturu. Trebaju naučiti vladati sobom, poštovati druge, biti postojani, odgovorni i sposobni za suradnju. Upravo zato Lickonina knjiga ostaje snažno relevantna: ona podsjeća da bez karaktera nema ni slobode, ni zajedništva, ni istinski humanoga obrazovanja.

18. Završna ocjena knjige

U cjelini gledano, *Educating for Character* može se ocijeniti kao vrlo važna, ozbiljna i trajno korisna knjiga za svakoga tko promišlja smisao škole. Njezina je najveća snaga u tome što spaja jasnu moralnu viziju, realističan pogled na djecu i školu te vrlo praktične pedagoške implikacije. Lickona uvjerljivo pokazuje da škola ne može izbjeći odgojnu odgovornost i da je upravo karakter ono mjesto gdje se susreću osobni rast učenika i opće dobro društva.

Ova knjiga ne zagovara površni "odgoj za lijepo ponašanje", nego duboku formaciju osobe. Učenik treba postati netko tko zna što je dobro, tko ljubi dobro i tko je sposoban ustrajno činiti dobro. U tome je i trajna vrijednost ove knjige.

Preveli i prilagodili: Marin Divić i Martin Kajtazi